

EYYÛBÎLER'DE
İLİM, KÜLTÜR VE SANAT

Editörler

Abdulhalim OFLAZ

Ümit KOCA

Zeynep AKBUDAK

Furkan ERBAŞ

Moulay el-Hassan el-HAFİDİ

 hiperyayın

Hiperyayın 551
Araştırma-İnceleme

Editörler

Abdulhalim OFLAZ, Ümit KOCA, Zeynep AKBUDAK, Furkan ERBAŞ, Moulay el-Hasan el-HAFİDİ

Genel Yayın Editörü

Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj

Meral GÖK

Kapak Tasarım

C. Kenan TEMİZEL

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-605-281-777-3

e-ISBN: 978-605-281-778-0

1.Baskı: İstanbul, 2020

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. San Tic. Ltd. Şti ve Abdulhalim OFLAZ, Ümit KOCA, Zeynep AKBUDAK, Furkan ERBAŞ, Moulay el-Hasan el-HAFİDİ'e aittir. Yayıncının ve editörün izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir. Kitapta yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Beyyûbiler'de ilim, kültür ve sanat / ed. Abdulhalim Ofraz, Ümit Koca, Zeynep Akbudak. . ve öte. - İstanbul: Hiperyayın, 2020.
667 s.: tbl., fotoğ., çizim; 24 cm. — (Hiperyayın; 551)

Kaynakça bölüm sonlarındadır.

ISBN: 978-605-281-777-3 - e-ISBN: 978-605-281-778-0

Metin dili Türkçe ve Arapça'dır.

I. Tarih—Eyyûbiler Devleti—Kültür ve sanat I. Eser adı II. Dizi

DT95.8 .E99 2020 962.02 EYY 2020

Baskı-Cilt: Mikyas Basım Yayın Matbaacılık Sertifika No: 35532

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ

Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. ve Tic. Ltd. Şti.

Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi

No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul

Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58

www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

EYYÜBİLER DÖNEMİNDE FIKIH VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Ramazan KORKUT¹

ÖZET

Eyyubiler dönemi, fıkıh düşüncesini günümüze kadar etkileyen önemli dönüm noktalarından biridir. Selahaddin Eyyubi Fatımiler zamanında vezir olarak atandıktan sonra, Şii düşüncüyü ortadan kaldırmak yerine Sünni düşüncüyü hâkim kılmak üzere ilim merkezli siyasi bir seferberlik başlatmıştır. Bu kapsamda fakihlerden ve fıkıh ilminden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Hukuk alanında Şafii ekolü esas alınmış ve parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Dört fıkıh mezhebinin eğitim alanında kurumsallaşması için her bir mezhebe müstakil fıkıh medreseleri tahsis edilmiştir. Buna ek olarak dört mezhebin bir arada okutulduğu medreseler inşa edilmiştir. Dört hak mezhep düşüncesinin temelleri atılırken Fatımî Şiiliğine karşı fıkıh mezhepleri aynı çatı altında toplanmıştır. Fıkıh düşüncesini günümüze kadar etkileyen Bahauddin İbn Şeddâd, İzz b. Abdussalam, Seyfuddin Amidî, Husayrî, İbn Şâs ve İbn Kudame gibi fakihler bu dönemde yaşamıştır. Eyyubiler döneminin kendisine mahsus fıkhi özellikleri bulunmaktadır. Araştırmamız fıkıh tarihinin Eyyubiler dönemini ana hatlarıyla aydınlatmayı hedeflemekte, bu kapsamda öncelikle Eyyubiler döneminde kurulan başlıca fıkıh medreseleri, ikinci olarak dönemin önde gelen bazı fakihleri, üçüncü olarak dönemin temel fıkhi özellikleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eyyubiler, Fıkıh, Fıkıh Medreseleri, Fakihler, Fıkıhın Özellikleri.

FIQH AND ITS BASIC FEATURES DURING EYYUBI ERA

ABSTRACT

Eyyubi era is one of the important turning points that affected the idea of fiqh until today. After Salahaddin Eyyubi was appointed as minister by the Fatimis, he initiated a knowledge-based political campaign to rule the Sunni thought instead of eliminating Shiite thought. In this context, the scribes and fiqh knowledge were greatly utilized. In the field of law, Shafii school was taken as basis and lived one of its brightest periods. For the institutionalization of the four fiqh schools in the field of education, fiqh madrasas were allocated for each sect. In addition, the madrasahs were built in which four sects were taught together. While the foundations of four right sect thoughts were laid, fiqh sects against Fatimid Shiism were gathered under the same roof. Scribes such as Bahâuddin İbn Şeddâd, İzz b. Abdussalam, Seyfuddin Amidî, Husari and Ibn Qudmayl who affected fiqh thought until today, lived in this period. Eyyubi period has its own specific fiqh features. Our research aims to enlighten the history of fiqh in the history of Eyyubis, in this context, primary focus was on the juridical madrasas established during the Eyyubi period, second focus was on some of the leading scribes of the period, and third focus was on the basic fiqh features of the period.

Key Words: Eyyubis, Fiqh, Fiqh Madrasahs, Scribe, Characteristics of Fiqh.

GİRİŞ

Eyyubiler dönemi 1171 ila 1250 yılları arasını kapsayan yüz yılı aşkın bir süreçtir. Eyyubiler Mısır, Suriye, Filistin ve Yemen topraklarında hâkimiyet kurarak Fatımîlerin idari,

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Bilim Dalı, r_r_kor@hotmail.com.

siyasi ve mezhep varlığına son vermiştir.² Selahaddin Eyyubi (ö.589/1193) Kudüs fatihi güçlü bir devlet adamı ve siyasetçi olmanın yanında alim, fakih, mutasavvıf ve mücahit kimliğiyle tanınmış ve fıkıh ilmine son derece önem vermiştir. Şafii fıkında Şirâzî'nin et-Tenbîh isimli eserini çok iyi bildiği hatta ezberlediği aktarılmış ve ilmi sahadaki hizmetleri daha çok fıkıh alanında temayüz etmiştir. Bu sebeple İbn Subki tarafından Tabakatu's-Şafîye içinde zikredilmiştir.³

Selahaddin ilmi, amelî ve hukuki sahada idari, siyasi ve adli alanlarda Şafîi ekolünü esas almıştır. Her yönüyle Eş'ari Şafii ekolüne bağlı olmakla birlikte fıkıh mezhepleri arasında taassuptan uzak durmuştur. Şii düşünceye karşı Sünni mezheplerini bir araya getirmeye çalışmıştır. İbn Şeddad Selahaddin'in fakih, kadı ve âlimlerle birlikte pazartesi ve perşembe günleri mescitte kurulan mezalim mahkemesine başkanlık yaptığını aktarmıştır. Sultan adalet kapılarını sonuna kadar açarak küçük, büyük, genç, yaşlı, güçlü ve zayıf herkesin doğrudan kendisine ulaşmasını sağlamıştır. İbn Züheyr isimli bir şahsın şikâyeti üzerine, çok sevdiği kardeşinin oğlu Takıyuddin'in tutuklanarak mahkemeye getirilmesini emretmiş ve aralarında adaletle hükmetmiştir.⁴ Fakihlere, medrese ve tasavvuf talebelerine yüksek meblağdaki mali desteğinden dolayı kendisini eleştirenlere: “Allah'a yemin olsun ki ben zayıflarınızın sayesinde muzaffer oluyorum, bunlar namazlarıyla ve dualarıyla benimle birlikte savaşır” şeklinde cevap vermiştir.⁵ Selahaddin vefat ettiğinde on yedi erkek çocuk ve bir kız çocuk bırakırken, tüm mal varlığını ilim yolunda harcadığından kendisinden geriye yalnızca 1 dinar ve 36 dirhem mal bırakmıştır. Bunun dışında ev, arazi, bağ ve bahçe türünden bir şey bırakmamıştır.⁶

Selahaddin Fatımî Şiiliğini ortadan kaldırmak, yerine Sünniliği ikame etmek üzere fıkıh alanında kurumsal bir ilmi faaliyet başlatmıştır. Başta Mısır olmak üzere Eyyubilerin hüküm sürdüğü topraklarda dört fıkıh mezhebinin ilmi, idari ve siyasi sahalarda güçlendirmiştir. Dönem boyunca yüzlerce fıkıh medresesi kurulmuş, fakihler desteklenmiş, hukuk sahasında Şafîi mezhebi esas alınırken yargı alanında ağırlıklı olarak Şafîi kadılar

² Ali Muhammed Sallabî, *Salahuddin Eyyubî ve cihadu fi'l-kadai 'ala'd-devleti'l-Fatimiyyeti ve tahriri Beyti'l-Makdis*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2008), s.229; İlhan Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, 2017), s.155.

³ Subkî, Tacuddin Abdulvahhab b. Ali b. Abdulkafi (771), *Tabakatu's-Şafîyye*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, tsz.), s.7, s.340.

⁴ İbn Şeddâd, Ebu'l-Mehâsin Behâuddin (ö.632/1232), *en-Nevâdiru's-sultaniyye ve'l-mehâsinu'l-Yûsufiyye*, (Kahire: Mektebetu'l-hancî, 1375) s.6-7; Ebu'l-Hasan 'Ali en-Nedvî, *Salahuddin el-Eyyubî el-bettâlu'n-nâsıru lidinillah*, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2015), s.57-58.

⁵ Muhammed Recep el-Betûsî, *Salahuddin kahiru'l-'udvanis'-salîbî*, (Dimaşk: Dâru'l-kalem,1998), s.38.

⁶ İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail (ö.774), *el-Bidaye ve'n-nihaye*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1986), c.13, s.4.

görevlendirilmiştir.⁷ Başlattığı bu kurumsal fıkıh faaliyetiyle Mısır'daki Şii varlığını sonlandırmıştır.⁸ Aynı gelenek Eyyubilerin son dönemlerine kadar devam etmiş ve Memlukler de aynı geleneğin etkisi altında kalmıştır. Selahaddin'in aşağıdaki icraatları bu geleneğin ilk adımlarındandır:

Selahaddin Fatımî vezirlerindendi. Mısır'da idareyi ele aldığı 1170 tarihinde ezandan *على خير العمل* cümlesini kaldırmıştır. Cuma hutbesinde dört raşid halifeye isimleriyle dua edilmesini emretmiştir. Kahire mescitlerinin mihrabında Fatımî halifelerinin isminin yazıldığı gümüş yazıları söktürmüştür. Mısır'da 'Amr b. 'As camisinin yanında Fatımîler adına kurulan Dâru'l-Me'ûne isimli hapisaneyi yıktırarak yerine Şafii fıkıh medresesi inşa ettirmiştir. Aynı mescidin yanına el-Medresetu'l-Kumhiyye olarak isimlendirilecek bir medrese inşa ederek Malikî mezhebine tahsis etmiştir. Dâru'l-Me'munu Hanefî fıkıh medresesine dönüştürmüştür. Mısır Fatımî sarayının kuzeydoğusunda yer alan Dâru Sa'îdu's-Su'eda'yı yıktırarak tasavvuf hankahına dönüştürmüştür. Fatımî sarayı ile el-Ezher'de kurulan Şii davet halkalarına son vermiştir. Eş'ari itikadını minarelerden okuttuğu zamanlar olmuştur. Şii hakimleri kadılıktan azletmiş, yargı düzeninin başına Şafî bir fakih olan Kadı Sadreddin Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. İsa'yı atamıştır. Zamanla Mısır'ın tüm kadılarını Şafî fakihlerden seçmiştir.⁹ Bu vakitten itibaren Şafî mezhebi Mısır'da güçlenerek parlamaya başlamıştır.

Selahaddin'le başlayarak Eyyubilerin sonuna kadar devam eden sünni ekolü güçlendirme ve kurumsallaştırma politikası, Fatımî'lerin şiileştirme politikası kapsamında cereyan eden baskı, yıkım ve tahrifata karşısında ortaya çıkan ilmi ve siyasi bir tepkidir. Zira Fatımî Şiiliği kendisinden olmayan tüm mezheplerin fikhi, idari, siyasi ve kültürel varlığını yok etmeye çalışmıştır. Halkı baskı altında tutarak şii olmaya zorlamış, bu amaçla tek celsede dört bin kişiyi idam ettikleri aktarılmıştır. Malikî mezhebinin fetva faaliyeti yasaklanmış, mütevatir sünnetler terk edilmiş, ehli sünnet kitapları yasaklanmış, fakihlerin ders vermesine engel olunmuş, batını yorumlarla ameli yükümlülüklerin terk edildiği olmuştur. Şevval hilali görülmeden bayrama girilmiştir. Verdiği fetvayla buna engel olmaya çalışan fakih Muhammed b. Hubulî katledilmiştir.¹⁰ Selahaddin'in dinin itikadi boyutunda Eş'ariliği esas alması, ameli/zahirî boyutunda Şafiiliği merkeze alarak dört mezhebi güçlendirmesi ve dinin

⁷ Muhammed Suheyl Takkûs, *Târihu Eyyubiyyîn fî Mısır ve Biladi's-Şam ve İklîmi'l-Cezire*, (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2008), s.35.

⁸ Makrîzî, Takıyuddin Ahmed (ö.845/1142), *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr fî zikri'l-hitati ve'l-âsâr*, Thk. Muhammed Zeynuhum, Medihatu's-Şerkavî, (Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1998), c.1, s. 355.

⁹ İbn Haldun, Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed (ö.808/1406), *Târihu İbn Haldun*, Thk. Halil Şehade, (Beyrut: Dâru'l-fıkr, 2000), c.4, s.79; Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr*, c.4, s.201; Takkûs, *Târihu Eyyubiyyîn*, s.35-36; Abdülmecid Ebu'l-Futûh el-Bedevî, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî li'l-mezhebi's-sunniyyi fi'l-meşriki'l-İslamiyyi mine'l-karni'l-hamis hatta sukûti Bağdâd*, (Mansura: Daru'l-vefâ, 1988), s.244.

¹⁰ Sallabî, *Selahaddin Eyyubî*, s.143-147.

derunî ihsan boyutunda ise tasavvufu güçlendirerek kurumsallaştırmasını bu tarihi arka planla birlikte anlamak daha isabetlidir. Bu açıdan Selahaddin'in başlattığı sünni kurumsallaşma hareketinin temelleri aslında Gazzalî'ye kadar uzanmakta, Selahaddin ile birlikte zirveye ulaşmaktadır.¹¹

Eyyubiler döneminin ilmi, siyasi ve kültürel politikası Selahaddin'in zikredilen yaklaşımı etrafında şekillenmiştir. Şii Fatımî düşüncenin yerini Sünni düşünceye bırakması için fıkıh ilmi çalışmalarından, fıkıh mezheplerinden ve fakihlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır. İtikadi, ameli ve ahlaki planda sünni kelam, fıkıh ve tasavvuf ekolleri esas alınarak hâkim kılınmıştır. Böylece Fatımî Şii düşüncesinin ilmi, siyasi ve kültürel varlığına son verilmiştir. Dönemin kelam, fıkıh ve tasavvuf yönü müstakil araştırmalara konu olacak genişliktedir. Selahaddin Eyyubi ile başlayarak bir asırdan fazla süren bu dönemdeki fıkıh ilmi faaliyetleri detaylı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu sebeple dönemin fiki yönü ana hatlarıyla ele alınacak, dönemin başlıca fıkıh medreseleri, önde gelen bazı fakihleri ve temel fiki özellikleri incelenecek ve fiki yönünde dair genel bir bakış açısı ortaya konulacaktır.

1.1. Eyyubiler Döneminde Fıkıh Medreseleri

Eyyubiler dönemi, devlet adamlarının fakih vasfının yanı sıra fıkıh medreselerinin yoğunluğuyla ön plana çıkmaktadır. Sultan Selahaddin zamanında idari, siyasi, askeri ve hukuki alanlarda devlete yol gösterecek aydın bir tabakanın oluşması, Fatımî Şii mezhebinin ortadan kalkması ve Sünni düşüncenin kurumsallaşması için Mısır, Dımaşk ve Kudüs bölgelerinde fıkıh medreseleri kurulmuştur.¹² Selahaddin'in ilmi şahsiyeti ilme, fıkıha ve fakihlere verdiği değer ilim merkezli siyasi bir yaklaşımın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.¹³ Makrîzî Eyyubiler döneminde kurulan 70 civarında medreseyi ele alırken¹⁴ sadece Mısırdaki kurulan 24 fıkıh medresesinden bahsetmektedir.¹⁵ Mısır'da kurulan fıkıh medreselerinin toplam sayısı 39 adet olarak tespit edilmiştir. Bunlardan 16 tanesinin Şafii, 11 tanesinin Maliki, 6 tanesinin Hanefi, 1 tanesinin Maliki ve Şafii, 1 tanesinin ise dört mezhebe tahsis edildiği belirtilmiştir.¹⁶ İbn Şeddad Dımaşk'ta dört fıkıh mezhebine ait doksan iki medrese saymaktadır.¹⁷ Kudüs'te kurulan 10 medreseden 6'sının fıkıh mezheplerine ait olduğu tespit

¹¹ Bkz. Sallabî, *Selahaddin Eyyubî*, s.152.

¹² Takkus, *Tarihu Eyyubiyyîn*, s.212.

¹³ Bedrettin Basuguy, *Selahaddin Eyyubi Devrinde İlmî Faaliyetler*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.17.

¹⁴ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, s.200.

¹⁵ Takkus, *Tarihu Eyyubiyyîn*, s.35-36.

¹⁶ Mahmut Dünder, *Mısır Eyyubilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri* (Erzurum: Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2014), s.41.

¹⁷ Ebu Futuh *et-Tarihu 's-siyasî ve'l-fikrî*, s.241.

edilmiştir.¹⁸ Bu sebeple Eyyubiler döneminin, Halife Reşid ve Me'mun dönemlerinde olduğu gibi fikhın altın çağlarından birine dönüşecek potansiyelde olduğu, ancak savaşların buna fırsat vermediği belirtilmiştir.¹⁹

Selahaddin ile başlayan medrese geleneği Eyyubi sultanları tarafından devam ettirilmiştir. Dört fikh ekolüne tahsis edilen müstakil medreselerin yanında dört mezhebi bir arada okutan medreseler kurulmuştur. Eyyubiler döneminin sonunda Mısır'da otuz iki medresenin, Şam bölgesinde ise yüz altmış dini eğitim kurumunun, doksan dokuz tasavvuf hankahının bulunduğu aktarılmıştır. Bu yaklaşık olarak her iki yılda en az bir medreseye tekabül etmektedir.²⁰

Eyyubiler döneminde fikh mezheplere tahsis edilen fikh medreselerini ana hatlarıyla ele almak ve bazı medreselerin temel özellikleri açıklamak yerinde olacaktır.

1.1.1. Hanefi mezhebine tahsis edilen medreseler

Hanefi mezhebine tahsis edilen bazı medreseler şunlardır: *el-Medresetu's-Suyufiyye*: Selahaddin Eyyubi tarafından Kahire'de inşa edilmiştir. *el-Medresetu'l-Ezkeşiyye*: Selahaddin'in emirlerden Seyfuddin'in Kahire'de inşa ettiği medresedir.²¹ *el-Medresetu'l-Ğazneviyye*: Husamuddin Kaymaz tarafından yaptırılmıştır. İsmi Hanefi fakih Ahmed b. Yusuf b. Muhammed el-Gaznevî el-Bağdadî'den almaktadır. *el-Medresetu'l-Ğazneviyye*: Emir Yazgoç el-Esedî'nin eşi Sitti 'Aşura tarafından yapılmıştır. *el-Medresetu'l-Fahriyye*: İsmi emir Fahreddin'den almaktadır. Ebu Ahmed İsmail el-Hanefî (ö.637/1239) Kahire'de emir Fahreddin'in medresesinde bir süre müderrislik yapmıştır.²² Kudüs'te kurulan altı fikh medresesinden ikisi Hanefi mezhebine aittir. Bunlardan biri el-Melik'ul-Muazzam İsa tarafından yapılan *el-Muazzamiye*, diğeri ise onu üvey kardeşi el-Meliku'l-Emced tarafından yapılan *Emcediyye* medresesidir.²³

1.1.2. Şafii mezhebine tahsis edilen medreseler

Şafii mezhebine tahsis edilen bazı medreseler şunlardır: Selahaddin Eyyubî tarafından Kahire'de yaptırılan *el-Medresetu'n-Nasriyye* ve *el-Meşhedu'l-Hüseynî* ile kardeşinin oğlu

¹⁸ Harun Yılmaz, *Eyyubi Dönemi Beytu'l-Makdis Medreseleri: Kuruluş ve Fonksiyon*, Journal of Islamic Jerusalem Studies, 2018, 18: (1-14), ss.6-11.

¹⁹ Betûsî, *Salahuddin Eyyubî*, s.113.

²⁰ Abdurrahman Azzam, *Salahuddin ve i'adetu ihyai'l-mezhebi's-sunnî*, (Katar: Dâru Blomsbury, 2012), s.154.

²¹ Bkz. Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibar*, c.4, 207.

²² Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibar*, c.4, s.243; Ayrıca Bkz. Sellam, Eymen Şâhîn, *el-Medârisu'l-İslamiyye fi Mısır fi'l-'asri'l-Eyyubî ve devruhâ fi neşri'l-mezhebi's-sunnî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (Tanta: Câmi'atu Tantâ, 1999), ss.111-118.

²³ Yılmaz, *Eyyubi Dönemi Beytu'l-Makdis Medreseleri*, s.11.

Takıyuddin Ömer tarafından 1170'te yapılan *Takaviyye* Şafii mezhebine tahsis edilen ilk medreselerdir. Kutbuddin Husrev tarafından 1174'te yapılan *Kutbiyye* ve Afıfuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed tarafından 1174'te yapılan *Arsûfiyye* medreseleri Şafii mezhebine verilmiştir.²⁴ Cemaleddin el-Hakkâri tarafından vakfedilen *Hakkâriyye*, Fahreddin İsmail b. Sa'leb tarafından 1215'te vakfedilen *Şerif Fahreddin* medreseleri de Mısır'da kurulan Şafî medreselerindedir.²⁵

Kudüs'teki 6 fıkıh medresesinden 3 tanesi Şafii mezhebine tahsis edilmiştir. Bunlar Selahaddin Eyyubi tarafından (588/1192) yılında Kudüs'te kurulan *Selahıyye*, Emir Ebu Said Meymun el-Kasrî tarafından (593/1197) tarihinde yaptırılan *Meymuniyye* ve Bedreddin Muhammed el-Hakkâri (ö.614/1217) tarafından (610/1213) tarihinde yapılan *Bedriyye* medreseleridir.²⁶ Sultan Selahaddin'in kız kardeşi Siti eş-Şam, Dımaşk'ta *el-Bîranîyye* ve *el-Cîvâniyye* isminde iki medrese kurarak Şafii fakihlere tahsis etmiştir.²⁷

1.2.3. Malîkî mezhebine tahsis edilen medreseler

Malîkî mezhebine tahsis edilen bazı medreseler şunlardır: Selahaddin tarafından Kahire'de (1170) tarihinde *el-Medresetu'l Kamhiyye* Maliki fakihlere vakfedilmiştir.²⁸ Selahaddin'in oğlu el-Meliku'l-Efdal Nureddin Ali (ö.622/1225), (589/1193) tarihinde Kudüs'te *el-Efdaliyye* medresesini Maliki'lere tahsis etmiştir.²⁹ Feyyum'da iki adet medresenin yanı sıra Necib b. Hibetullah el-Kûsî tarafından (607/1210) tarihinde Kûs'ta yaptırılan *el-Medresetu'n-Necîbiyye* Maliki'lere vakfedilmiştir.³⁰ Tarihi karinelerden hareketle Mînye'de *Medresetu Minye Beni Husayb*, İskenderiye'de *Medresetu İbnu'l-Enceb* ve *Medresetu Beni Hadid*, Mısır'da *Medresetu'z-Zeki Tacir*, öte yandan Safiyuddin b. Ali tarafından vakfedilen *el-Medresetu's-Sahibiyye* ve Alemu'd-Din b. Reşik tarafından yaklaşık (640/1242) tarihinde yaptırılan *Medresetu İbn Reşik'in* de Maliki'lere ait olduğu belirtilmiştir.³¹

²⁴ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 20-201, 208, s.245; Bkz. Takkûs, *Tarihu Eyyubiyyîn*, s.213.

²⁵ Bkz. Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, ss. 200-264; Sellam, *el-Medarisu'l-İslamiyye fî Mısır*, ss.75-91.

²⁶ Bkz. Yılmaz, *Eyyubi Dönemi Beytu'l-Makdis Medreseleri*, s.6-11.

²⁷ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, c/13, s.84; Sallabî, *Selahuddin Eyyubî*, s.259; Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebu Muzaffer (654/1256), *Mirâtü'z-Zemân fî tevarîhi'l-a'yân*, Thk. İbrahim Zeybak, (Dımaşk: Daru Risâleti'l-'alemiyye, 2013), c.22, s.241.

²⁸ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, s.201.

²⁹ Yılmaz, *Eyyubi Dönemi Beytu'l-Makdis Medreseleri*, s.9.

³⁰ Sellam, *el-Medarisu'l-İslamiyye fî Mısır*, s.103.

³¹ Sellam, *el-Medarisu'l-İslamiyye fî Mısır*, ss.104-110.

1.2.4. Hanbelî mezhebine tahsis edilen medreseler

Hanbelî mezhebine vakfedilen medreseler azdır. Bunun sebebine ileride değineceğiz. Selahaddin'in kardeşi Seyfu'l-İslam Dımaşk'ta Hanbelî mezhebine bir medrese vakfettiği. Sultanın kız kardeşi Rabia Hatun ise Dımaşk'ta Hanbelî mezhebine *es-Sahibe* isiminde bir medrese tahsis etmiştir.³² El-Meliku's-Salih döneminde dört mezhebe tahsis edilen Salihîyye (1241) aynı zamanda Mısır'da Hanbelî bir fakih'in ders vermeye başladığı medresedir.³³

1.2.5. Birden fazla mezhebe tahsis edilen medreseler

Selahaddin'in oğlu Zahir tarafından Halep'te yapılan medrese birden fazla mezhebe tahsis edilmiştir. Sultan Zahir medreseyi yaptıktan sonra Şafiî fakih İbn Şeddad'ı bu medresenin başına getirmiştir. Medresede Şafiî ve Hanefî mezhebi bir arada okutulmuştur.³⁴ Diğer taraftan Kadı Abdurrahim b. Ali tarafından (587/1191) yılında Kahire'de inşa edilen *el-Fazılıyye* medresesinde Şafiî ve Maliki mezhepleri bir arada okutulmuştur.³⁵

Eyyubilerin dört mezhebi ortak paydada buluşturma çabaları, son dönemlerine doğru dört mezhebi bir arada okutan medreselerle sonuçlanmıştır. Nitekim el-Meliku's-Salih Necmeddin Eyyûb (ö.647/1249) tarafından 1241'de Mısır Kahire'de kurulan *Salihîyye* medresesi bunun somut tezahürüdür.³⁶

1.2.6. Fıkıh Medreselerinin Bazı Özellikleri

Her bir mezhebe ayrı birer medresenin yanında, birden fazla mezhebe tahsis edilen medreselerde müderris, talebe, imam, müezzin-kayyım ve diğer görevlilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok vakıf tahsis edilmiştir.³⁷ Fıkıh medreselerinde öğrenci sayısının yirmiye aşmaması esas alınmış, vakfın maddi durumuna göre bu kontenjanın bazen arttırıldığı da olmuştur.³⁸ Medreseler genellikle ibadet yerlerine bitişik veya mübarek yerlerde kurulmuştur. Kütüphane bakımından oldukça zengindirler.³⁹ Medreselerin ortak amacı sünni düşünceyi güçlendirmek üzere ilmi ve fıkıh yaymak şii/batni düşüncenin ilmi, kültürel ve siyasi varlığını sonlandırmaktır. Medreselerin aşağıdaki özellikleri de bunu ifade etmektedir.

³² Sallabî, *Selahuddin Eyyubî*, s.259.

³³ Bedrettin Basuguy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi: Eyyubiler*, (İstanbul: Siyer Yay.) 2017, s.316.

³⁴ Ebu Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.242.

³⁵ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4,s.205; Sallabî, *Selahuddin Eyyubî*, s.253; Takkus, *Tarihu Eyyubiyyîn*, s.214; Betusî, *Salahuddin Eyyubî*, s.116.

³⁶ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 217-218.

³⁷ Ebu Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.237.

³⁸ Dündar, *Mısır Eyyubilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, s.105.

³⁹ Basuguy, *Selahaddin Eyyubi Devrinde İlmî Faaliyetler*, s.15; Bkz. Said İsmail Ali, *Me'âhidü't-terbiyeti'l-İslâmiyye*, (Kahire: 1986), s.366.

Sultan Selahaddin tarafından 1170'te Şafii mezhebine tahsis edilen *el-Medresetu'n-Nasırıyye* Amr b. 'As mescidinin yan tarafında, İmam Şafî'nin makberinin yanında kurulan ilk fıkıh medresesidir.⁴⁰ Şafii mezhebine tahsis ettiği *el-Meşhedu'l-Huseynî* medresesi, Kahire'de Fatımî Şiiliğini sonlandırmak üzere batınî düşüncenin kutsallık atfettiği el-Meşhedu'l-Huseynî isimli mekânda kurulmuştur.⁴¹ Kudüs'te 1192 tarihinde Şafii mezhebine tahsis ettiği *el-Medresetu's-Selahıyye* Gazzalî'nin bir zamanlar ders okuttuğu bir medresedir. Burası Fatımîler döneminde de medrese olarak kullanılmaktaydı. Ancak Kudüs haçlıların eline geçince bu medrese kiliseye dönüştürülmüştür. Çünkü Hristiyanlar Hz. Meryem'in bu medresede medfun olduğuna inanmaktaydı. Selahaddin Kudüs'ü fethedince bu kiliseyi kendi hesabından çok yüksek bir meblağla satın alarak Şafii fakihlere vakfetmiştir. Selahaddin Kudüs'ü fethetiktikten sonra en samimi dostlarından olan Şafî fakih İsa el-Hakkârî'yi medreseye baş müderris yapmak istemekteydi. Ancak el-Hakkârî bu tarihten önce vefat etmiştir. Medresetu's-Selahıyye'de Bahâuddin İbn Şeddad, Fahreddin b. 'Asakir (ö.620/1223), İbn Salah eş-Şehrezûrî (ö.643/1245) ve İzz b. Abdusselam (ö.660/1262) gibi müderrisler ders vermiştir.⁴² İbn Şeddad Halep'te kurduğu Şafî medresesine Halep köylerinden birinin gelirlerini vakfetmiş, medresenin yanına Daru'l-Hadis ve Tasavvuf hankahı kurmuştur.⁴³

Sultan'ın Kahire'de Hanefi mezhebine tahsis ettiği *el-Medresetu's-Suyufiyye* Fatımî şii vezir el-Me'mun'un ismini taşıyan Daru Me'mun el-Bethâî ismindeki evin yerine kurulmuştur. Bir diğer rivayette evin kendisi müstemilatıyla birlikte medreseye dönüştürülmüştür. Medresenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere otuz iki adet dükkân vakfedilmiştir.⁴⁴

Selahaddin'in Malikî mezhebine tahsis ettiği *el-Medresetu'l-Kumhiyye* Amr b. 'As camisinin yakınında inşa edilmiştir. Medresenin giderlerini karşılamak üzere yan tarafına kitap satışı için bir çarşı ile Feyum'a bağlı iki köyün buğday gelirleri vakfedilmiştir. el-Kumhiyye ismini de buğdaydan almaktadır.⁴⁵ Selahaddin Dımaşk'ta *el-Medresetu'l-*

⁴⁰ Ebu Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.232; Sallabî, *Salahuddin Eyyubî*, s.253.

⁴¹ İbn Hallikan, Ebu'l-'Abbas Şemseddin (ö.681/1282), *Vefeyâtu'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zaman*, Thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru's-sadr, 1968), c.6, s.206.

⁴² Hasan Abdülcelil, *el-Medâris fî Beyti'l-Makdis fi'l-'asreyn el-Eyyübî ve'l-Memlûkî ve devruhâ fi'l-Hareketi'l-Fikriyye*, (Ammân: Mektebetu Aksâ, 1981), s.187; Takkûs, *Tarihu Eyyubiyyîn*, s.213; Ruveyde Fadl Ahmed, *el-Medresetu's-salahıyyetu fi'l-Kuds*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Nablus: Cami'atu'n-Necâh el-Vataniyye, 2015), s.85.

⁴³ Ebu Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.242.

⁴⁴ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 204; Azzam, *Salahuddin*, s.144.

⁴⁵ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 201; Azzam, *Salahuddin*, s.143.

İskenderiyye'yi kurarak (1182) Malikî mezhebine tahsis etmiş,⁴⁶ Mısır'a intikal edince Dımaşka'ki evini tasavvuf hankahına dönüştürmüştür.⁴⁷

Şafîî ve Malikî mezheplerinin bir arada okutulduğu 1191 tarihinde kurulan *el-Faziliyye* medresesine yüz binden fazla kitabın bulunduğu bir kütüphane vakfedilmiştir. Ancak Makrîzî'nin aktardığına göre medrese talebeleri (694/1294) tarihinde, yani Eyyubilerin yıkılmasından bir süre sonra baş gösteren kıtlık sebebiyle, bir kitabı bir ekmek karşılığında satmak zorunda kalmıştır. Bilahare kitaplar fukahanın arasında ariyet olarak dolaşmaya başlamış ve zamanla dağılarak kaybolmuştur.⁴⁸

el-Meliku's-Salih tarafından 1241'de dört mezhebi bir arada okutmak üzere kurulan tarafından kurulan *Salhiyye* medresesinin⁴⁹ karşısındaki kuyumcular çarşısı, Kahire'de ve el-Mahalletu'l-Ğarbiyye'de bazı yerler medreseye vakfedilmiştir. Salhiyye dört eyvanlı bir medrese olup, her bir eyvanı bir mezhebe tahsis edilmiştir.⁵⁰ Medresedeki müderrislere Cîze ve Etfihiyye'ye bölgesindeki bazı araziler ikta edilmiş, gelirleri maaş olarak verilmiştir. Salhiyye medresesine tahsis edilen vakıflar Kadı'l-Kudât Takıyuddin Muhammed b. Huseyn eş-Şafîî tarafından bağışlanmıştır. Medresedeki her bir mezhep müderrisine iki muîd/asistan ve belirli sayıda öğrenci verilmiştir. Medreselere ihtiyaç duyulan imam, müezzin-kayyım, müteveli heyeti ve diğer görevliler alınmıştır.⁵¹

Eyyubi medreseleri sünni geleneğin zengin vakıflar, kütüphaneler, siyasi-mali destekle güçlendirilen şubeleridir. Böyle bir destekle âlim, fakih ve mutasavvıfların bu merkezlere toplanması sağlanmıştır. Böylece haçlılara karşı mücadelede geniş halk kitlelerin desteği alınmış,⁵² Sünni ekolün kelam, fıkıh ve tasavvuf düşüncesi alanında kurumsallaşması sağlanmıştır.

Dönemin fihhi özelliklerine alt yapı oluşturmak üzere önde gelen bazı fakihlerini örnek bazında ele almak yerinde olacaktır.

⁴⁶ Makrîzî, Takıyuddin Ahmed (ö.845), *es-Sulûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1997) c.4, s.200, s.204; İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemaleddin (ö.874/1470), *en-Nucûmu'z-zâhire fî mulûki Mısır ve'l-Kahire*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1913), c.6, s.56); Sallabî, *Salahuddin Eyyubî*, s.253; Takkûs, *Tarihu Eyyubiyîn*, s.212-213; Betûsi, *Salahuddin Eyyubî*, s.114-115.

⁴⁷ Sallabî, *Salahuddin Eyyubî*, s.259.

⁴⁸ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 205.

⁴⁹ Basuguy, *Eyyubiler*, s.317.

⁵⁰ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 217-218.

⁵¹ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.4, 217-218.

⁵² Bkz. Basuguy, *Eyyubiler*, s.316.

1.2. Eyyubiler Döneminin Önde Gelen Bazı Fakihleri

Bu dönemde fıkıh düşüncesini günümüze kadar etkileyen çok sayıda fakih yetişmiş ve önemli eserler vermiştir. Selahaddin'in Eş'arî ve Şafii ekolüne bağlılık, fıkıh medresesi kurma, fakihlere destek verme, onları kadı ve devlet adamı olarak atama geleneği dönemin sonuna kadar devam etmiştir. Eyyubi Dönemine damga vurarak, günümüze kadar etkileri devam eden dört mezhebin başlıca fakihleri ele almak yerinde olacaktır.

1.2.1. Hanefî Fakihler

a. Cemaluddin Mahmud el-Husayrî

Cemâluddin Ebu'l-Mehâmîd Mahmud b. Ahmed b. Abdisseyid b. Osman b. Nasr b. Abdu'l-Melik el-Buhârî el-Husayrî el-Hanefî, 541/1147 senesinde Buhâra'da doğmuştur. Buhara'da başta el-İmamü'l-Hasen Mansur Kadîhân olmak üzere birçok Hanefî fakihten ders almıştır. Eyyubiler döneminde Şam'a gelerek *el-Medresetu'n-Nûriyye*'de Hanefî müderrisliğini üstlenmiştir. Cemaluddin Husayrî el-Meliku'l-Muazzam İsa, Mahmud b. Abid et-Temîmî ve Sıbt İbnu'l-Cevzî gibi alimler yetiştirmiştir. İmam Muhammed'in *el-Cami'ul-Kebîr* isimli eserini şerh etmiş ve bu eseri el-Meliku'l-Muazzam'a okutmuştur. el-Cami'ul-Kebîr eserinin biri muhtasar diğeri ise *et-Tahrîr* isiminde uzunca bir şerhini yapmıştır. Melik Muazzam'ın oğlu el-Meliku'n-Nasır için *Hayru'l-matlûb fî ilmi'l-merğub* isiminde bir eser telif etmiştir. Ayrıca Hanefî eserlerinden *el-Mebsût* ve *Şerhu's-Siyer* kitaplarını kendi hattıyla istinsah etmiştir. Çokça sadaka veren, ilmiyle amel eden, son derece nezih ve iffet abidesi bir âlim olarak yazısının güzelliğiyle tanınan Hanefî fakih el-Husayrî, 636/1239 yılında Şam'da vefat ederek Sufî mezarlığında defnedilmiştir.⁵³

b. el-Meliku'l-Muazzam İsa

Cemaluddin el-Husayrî'nin talebesi el-Meliku'l-Muazzam İsa b. Seyfuddin Ebubekir b. Eyyub 578/1182 yılında Kahire'de doğmuştur. Eyyubi sultanlarından el-Meliku'l-Muazzam Hanefî bir fakih olup evlatlarıyla birlikte Hanefî mezhebine sıkı bir şekilde bağlıydı.⁵⁴ Melik Muazzam, Hanefî fıkına tahsis edilen *el-Medresetu'n-Nûriyye*'de Mahmud b. Ahmed el-Husayrî'den fıkıh tahsil etmiştir. Yolculukta, ikamette, savaş ve barışta hayatın her alanında fakihleri yanından ayırmamıştır.⁵⁵ Melik Muazzam, İmam Ebu Hanife'nin fikhi görüşlerinin toplanmasını emrederek 10 cilt halinde "*et-Tezkire*" isimli Hanefî fıkıh eserinin yazılmasını

⁵³ Kuraşî, Ebu Muhammed Muhyiddin, (ö.775/1373), *el-Cevâhiru'l-mudîyye fî tabakati'l-hanefiyye*, (Karataşi: Mîr Muhammed Kutubhane, Tsz.) c.2, s.155.

⁵⁴ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, c.1, s.403; Ebu Futûh, *et-Tarîhu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.244.

⁵⁵ İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzeddin (ö.630/1233), *el-Kâmil fî't-târih*, Thk. Muhammed Yusuf ed-Dekâke, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2003), c.12, s.471.

sağlamıştır. *el-Cami' u'l-Kebîr* eserinin 7 cilt olarak şerh edilmesini sağlamış, bir rivayette ise eseri kendisi şerh etmiştir. Ayrıca Şafii bir muhaddis ve tarihçi olan Hatup el-Bağdadî'nin İmam Ebu Hanife'yle ilgili itirazlarını reddetmek üzere *es-Sehmu'l-Musîb fi'r-Reddi ale'l-Hatib* isminde bir kitap telif etmiştir.⁵⁶ Öte yandan vaiz Sıbt İbnu'l-Cevzî daha önce Hanbelî iken, Melik Muazzam'ın teşvikleriyle Hanefî mezhebine geçmiştir.⁵⁷ Melik Muazzam (624/1227) yılında İskenderiye'de vefat etmiş ve Dımaşk'a nakledilerek orada defnedilmiştir.⁵⁸

c. Ebu Tahir el-Mardînî

İsmail b. İbrahim b. Ğazi b. Muhammed Ebu Tahir en-Nemîrî el-Mardînî el-Hanefî 594/1197 senesinde Mardin'de doğmuştur. Mardinî Dımaşk'ta Selef âlimlerinden hadis ilmini, Mısır'da usuluddin ve fıkıh usulü ilminde derin bir uzmanlık kazanan fazilet, lütuf ve ilim sahibi bir fakihdir. Aynı zamanda mantık, tıp ve dilbilim alanında ihtisas sahibiydi. Fahriyye ve Tarhaniyye medreselerinde Hanefî müderrisliği yapmıştır. İzz b. Abdusselam'ın Dımaşk'taki *el-Medresetu'l-İzzîyyetu'l-Bîrâniyye* medresesi Hanefî fıkıh kürsüsünde ders vermiştir.⁵⁹

İmam Ebu Hanife'ye son derece bağlı olan Melik Muazzam, Mardinî'den İmam Ebu Hanife'nin nar vb. meyvelerden elde edilen nebîzin haram olmadığına dair görüşüyle fetva vermesini talep etmiştir. Mardinî: "İmam Ebu Hanife'yle ilgili bu kapıyı açmayacağım, nebizin haramlığı konusunda İmam Muhammed gibi düşünüyorum. Nebizin mübahlığı yalnızca nâdiru'r-rivaye kitaplarında varid olmuştur. Ebu Hanife hazretleri asla nebiz içmemiştir. İbn Ömer'den nebiz içmenin mübahlığına dair rivayet edilen hadis ise sahih değildir" şeklinde cevap vermiştir.⁶⁰ Bunun üzerine Melik Muazzam öfkelenerek, Mardinî'nin müderrislik yaptığı Tarhaniyye medresesini elinden alarak, onu talebesi Zeyn Muhammed b. Kıtâl'a devretmiştir. Mardinî buna itiraz etmemiş fıkıh derslerine ve fetva vermeye evinden devam etmiştir. 637/1239 yılında Dımaşk'ta vefat ederek Cebel Kasiyun'da defnedilmiştir. Kendisinden geriye feraiz ve diğer alanlarda bazı eserler bıraktığı aktarılmıştır.⁶¹

Fıkıh alanında eserleriyle günümüze kadar büyük bir etki bırakan, Semarkandî'nin *Tuhfetu'l-Fukaha* eserini *el-Bedai'u's-Sinaî* isimli eseriyle şerh eden Hanefî fakih Alauddin

⁵⁶ Ebu Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.255-256.

⁵⁷ Yûnînî, Kutbeddin Musa (ö.726/1326), *Zeylu mir'âti'z-zaman*, (Haydarabad: Dairetu ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1954), c.1, s.15.

⁵⁸ Makrîzî, *es-Sulûk*, c.1, s.10.

⁵⁹ Na'îmî, Abdulkadir b. Muhammed (ö.927), *ed-Dâris fi tarihi'l-medâris*, Thk. İbrahim Şemsuddin, (Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1990), c.1, s.416, s.424; Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, c.1, s.144-145.

⁶⁰ Na'îmî, *ed-Dâris fi tarihi'l-medâris*, c.1, s.416.

⁶¹ Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, c.1, s.144-145.

el-Kâsânî Orta Asya Fergana doğumlu olup, aynı döneme yetişen, günümüze kadar fıkıh düşüncesini derinden etkileyen önemli âlimlerdendir. Alauddin Kâsânî, mutezile ile anlaşmazlığın neticesinde Halep el-Haleviyye medresesine gelerek vefatına kadar (587/1191) bu medresede ders vermiştir. Şam bölgesine hâkim olan Selahaddin'in oğlu Melik Zahir, Kâsânî'nin geride bıraktığı küçük oğlunu yanına alarak yetiştirmiştir.⁶²

1.2.2. Maliki Fakihler

a. İbnu'l-'Avf

Sadrudin Ebu Tahir İsmail b. Mekkî b. İsmail b. İsa b. 'Avf b. Yakub, Eyyubiler döneminde Mısır Maliki fakihlerinin şeyhidir. Sahabeden Abdurrahman b. 'Avf'ın neslinden gelmektedir. Asrının fakih imamı, zühd vera sahibi, çok ibadet eden, oldukça mütevazi ve nezih bir fakih olup İskenderiye Malikî medresesinde müderrislik yapmıştır.⁶³ Ebu Said el-Berda'î'nin *et-Tehzîb* isimli kitabına *el-'Avfiyye* olarak bilinen *Şerhu't-tehzîb* isminde kitap telif etmiştir.⁶⁴ İbn 'Avf Sultan Selahaddin'in idari, siyasi ve fıkhi konularda danışmanlığını yapan fakihlerdendir. Selahaddin İskenderiye sınırından geçen Hristiyanlardan alınan vergiyi İbn 'Avf ve evlatlarına fıkıh tedrisatı için vakfetmiştir. Ebubek'r Tartuşî'den fıkıh öğrenen İbn 'Avf; alim geçinen ve şeriati tahrif eden Muntasır isminde bir adama reddiye olmak üzere kitap telif etmiştir. Usuluddin alanında *Tezkiretu'Tefkîr* kitabını yazmıştır. İbn 'Avf 581 yılında 96 yaşındayken vefat etmiştir.⁶⁵

b. İbn Şas

Ebu Muhammed Abdullah b. Necm b. Şas b. Nezar b. Aşayir b. Abdullah b. Muhammed b. Şas Mısır Malikî fakihlerindendir. Fustat'ta Amr b. As camisinin yanındaki Malikî medresesinde müderrislik yapmıştır. Malikî fıkında *el-Cevâhiru's-Semîne fî Mezhebi 'Alimi'l-Medine* isminde bir kitap yazmıştır. Gazzalî'nin *el-Vecîz* isimli kitabının sistematiğini esas alan bu kitabı uzun yıllar Mısır Malikî fakihleri tarafından ders kitabı olarak okutulmuştur. İbn Şas, Dimyat sınırlarını işgal eden Frenklere karşı cihada çıkmış, bu cihat esnasında 616/1219 tarihinde şehit olarak Dimyat'ta defnedilmiştir.⁶⁶

c. Ömer es-Subkî

⁶² Basuguy, *Selahaddin Eyyubi Devrinde İlmî Faaliyetler*, s.86; Bkz. İbnu'l-'Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, Thk. Süheyl Zekkâr, (Beyrut: Daru'l-Fıkr, Tsz.), X, 4353.

⁶³ Ömer Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, (Beyrut, Daru İhyai't-Turâsi'l'arabî, 1957), c.2, s.97.

⁶⁴ Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö.748/1348), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Thk. Şuayb Arnavut, (Beyrut, Müessetü'r-Risâle, 1985), c.21, s.122.

⁶⁵ İbn Ferhûn, Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed el-Malikî (ö.730/1396), *Dibacu'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yâni 'Ulemai'l-Mezheb*, Thk. Muhammed Ahmedî, (Kahire: Daru't-Turâs, 1415), c.2, s.50; Sallabî, *Selahuddin Eyyubî*, s.321.

⁶⁶ İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c.3, s.61.

Şerefuddin Ebu Hafs Ömer b. Abdullah b. Salih b. İsa es-Subkî (585/1190) yılında Mısır'da Kalyubiyye'ye bağlı Salıhiyye köyünde doğmuştur. Bir müddet Kahire hisbe teşkilatı ve nikâh akitleri işlerinin başkanlığını yapmıştır.⁶⁷ Bilahare kadı'l-kudât Tacuddin b. Bintu'l-E'azz'ın naiblik görevini yapmıştır. el-Meliku's-Salih zamanında Salıhiyye medresesine Malikî bölümüne atanan ilk müderris olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁸ Bilahare Mısır'da ilk Malikî kadı olarak atanmıştır. Kadılık görevini ilk etapta kabul etmemiştir. Ancak mecbur bırakılınca bu görevi maaşsız olmak şartıyla kabul etmiştir.⁶⁹ Kendisinden sonra kadılık görevini Malikî fakih Nefisuddin Ebu'l-Berekât Muhammed b. Kadı'l-Muhlis Hibetullah üstlenmiştir.⁷⁰

1.2.3. Şafii Fakihler

a. İbn Şeddâd

İbn Şeddâd künyesiyle meşhur olan Şafiî fakih Bahâuddin Yusuf b. Rafi' 539/1145 Musul doğumludur. Bağdat Nizamiye medresesi fıkıh alanında dört yıl mu'iddlik yapmış, bilahare Musul Kadı Kemal Şehrezûrî medresesinde müderrisliğe atanmıştır.⁷¹ Selahaddin tarafından verilen kazaskerlik ve Kudüs baş kadılığı görevlerini üstlenmiştir. Yine onun talebi üzerine *Fedâilu'l-cihad* isiminde bir eser telif etmiştir. Selahaddin'in vefatından sonra oğlu Zahir tarafından Halep baş kadılığına atanmış ve kendisine bazı topraklar ikta edilmiştir. Elde ettiği gelirlerle Halep'te bir fıkıh medresesi, yan tarafına bir daru'l-hadis ve tasavvuf hankahı yaptırmıştır. İbn Hacib tarafından kendi zamanının Ebu Yusuf'u olarak tarif edilen İbn Şeddâd 632/1232 yılında Halep'te vefat etmiştir. Yirmiye yakın eser bırakan fakih, et-Tenbîh kitabına yazdığı iki ciltlik *Delâilu'l-ahkâm min ehâdisi'r-Rasûl*, furu alanında *el-Mûcezu'l-bâhir li'z-Zahir*, *Melceu'l-hukkâm inde iltibasi'l-ahkâm* ve Selahaddin'in hayatını konu alan *en-Nevadiru's-Sultaniyye ve'l-Mehasinu'l-Yusufiyye* isimli eserleriyle meşhurdur.⁷²

b. Seyfuddin Amidî

Mısır ve Dımaşk fıkıh medreselerinde müderrislik yapan Seyfuddin Ali b. Ebî Ali b. Muhammed el-Amidî, 550 yılında Âmid (Diyarbakır'da) doğmuştur.⁷³ Bağdat'ta kıraat eğitimi almış ve Hanbelî mezhebinden *el-Hidaye* eserini okumuştur. Bilahare Şafiî mezhebine

⁶⁷ Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdulvahab (ö.733/1133), *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, (Beyrut: Dâru'l-kutubil'ilmîyye, 2004), c.30, s.117.

⁶⁸ Basuguy, *Eyyubiler*, s.347.

⁶⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, c.13, s.303.

⁷⁰ Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, c.30, s.117.

⁷¹ İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-a'yan*, c.7, s.87.

⁷² İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-a'yan*, c.7, s.88-89; Subkî, *Tabakâtu's-şafi'iyye*, c.2, s.97; Aydın Taş, *Selahaddin Eyyûbi Döneminde Fakih Bir Devlet Adamı: Bahâuddin İbn Şeddâd*, (Elazığ: Assoscongress, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 13-15 Ekim, 2016) s.5.

⁷³ Zirikli, Hayreddin b. Mahmud (ö.1396), *el-A'lam*, (Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, 2002), s.4, s.332.

geçmiştir. Fıkıhta Gazzalî'nin *el-Vasit* kitabını ezberlemiş münazara, kelim, felsefe, usul alanında derinleşerek bu alanlarda eser vermiştir. Melik Muazzam tarafından Mısır'a Şafii müderris olarak atanmıştır. Ancak akli ilimlerle meşguliyetinden dolayı fakihler tarafından dışlanınca Şam'a dönmüş, oradan Hama'ya, oradan da Dimaşk'a gelerek bir süre sonra vefat etmiştir.⁷⁴

Yirmiye yakın eser bırakan Amidî usul alanında *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkâm* ve bunun muhtasarı *Muntehe'l-Sûl fî İlmi'l-Usûl* kitabını yazmıştır. Eser Kadî Abdülcebbâr'ın *el-Umed*, Cüveynî'nin *el-Burhân*, Basrî'nin *el-Mu'temed* ve Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ* eserinin özeti mahiyetindedir.⁷⁵ Mantık, felsefe ve cedel alanında *Lubâbu'l-Elbâb*, *Dekâiku'l-Hakaik fî Mantık*, *Şerhu Cedeli's-Şerîf*, *el-Mubîn fî Şerhi Me'ani'l-Hukemai ve'l-Mutekellimîn* eserlerini, kelim alanında *Ebkâru'l-Efkâr* eserini telif etmiştir.⁷⁶ İzz b. Abdusselam, münazara ilmini Amidî'den öğrendiğini ve onun hutbe verir gibi ders verdiğini aktarmıştır. Usul ve kelim alanında yaşadığı dönemin imamı el-Amidî 631/1233 yılında vefat etmiş ve Cebel-i Kasiyûn'da defnedilmiştir.⁷⁷

c. İzz b. Abdusselam

İzzeddin Abdulaziz b. Abdusselam eş-Şafîî 577/1181 yılında Dimaşk'ta doğmuştur. Kendisine izzuddin, sultanu'l-ulema ve şeyhu'l-İslam lakapları verilmiştir.⁷⁸ Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tefsir, Hadis, Kelam, Tasavvuf alanlarında kırka yakın eser bırakmıştır.⁷⁹ Makasid alanında *Kavâ'idu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm* kitabında mesalih ve mefasid konularını ele almıştır. Usul alanında *el-İmam fî Beyani Edilleti'l-Ahkâm*, furu alanında *Ahkâmü'l-Cihâd ve Fezâiluh*, Mısır fetvalarını topladığı *Kitabu'l-Fetava* eserlerini vermiştir.⁸⁰ Dimaşk Aziziyye medresesinde, Emevi camisinin Zaviyetu Gazzali köşesinde ders vermiş Emevi camisinde imam-hatiplik yapmıştır. Frenklere silah satmanın haram olduğu fetvasından ve bu sebeple hutbede İmaduddine dua etmeyi terk ettiğinden ev hapsine mahkûm edilmiş, serbest kalınca Mısır'a gitmiş, yirmi seneden fazla ilim ve davetle meşgul olmuştur.⁸¹

Mısır fakihleri ona olan saygılarından fetva vermeyi terk etmiştir. Salıhiyye medresesinin Şafii kısmında müderrislik yapmıştır. Şehabeddin Sühreverdî'den (ö.632/1234)

⁷⁴ İbn Kadî Şuhbe, Ebubekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö.851/1448), *Tabakâtu's-şafî'iyye*, Thk. Hafız Abdulalim Han, (Beyrut: 'Alemlü'l-kutub, 1407), c.2, s.79.

⁷⁵ Emrullah Yüksel, *Âmidî*, DİA, (Ankara: TDV Yay., 1991), c.3, s.57.

⁷⁶ Zirikli, *el-'Alam*, c.4, s.332.

⁷⁷ İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtu's-şafî'iyye*, c.2, s.80.

⁷⁸ İbn Subkî, *Tabakatu's-şafî'iyye*, c.2, s.340; Muhammed Ali Sallabî, *Sultanu'l-'ulema ve bai'u'l-umerâ: Şeyh İzzuddin b. Abdisselam*, (Beyrut, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Tsz.), s.5.

⁷⁹ Basuguy, *Eyyubiler*, s.327.

⁸⁰ Yunus Apaydın, *İbn Abdisselam*, DİA, (Ankara: TDV Yay., 1999), c.19, s.284.

⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c.13, s.273.

tasavvuf hırkasını giymiştir.⁸² Ebu Hasan Şazeli'nin tasavvuf halkalarına katılmıştır. Keramet velayet sahibi bir fakihdir. İctihat mertebesine ulaşmıştır. Ömrünün sonlarına doğru içtihat yoluyla hüküm vermiştir. İbn Hacib onun Gazzali'den daha fakih olduğunu iddia etmiştir. Bir defasında yanlış fetva verdiğini anlayınca, bu fetvanın hatalı olduğunu ve kimsenin amel etmemesi gerektiğini Kahire çarşılarında halka seslenerek ilan ettirmiştir.⁸³ Sultanları uyarma konusunda hiddetliydi ve sultanlar kendisinden çekinmekteydi. Mısır'da Kadı Şerafettin döneminde kadılık görevi alanların adalet vasfını yitirdiklerini ilan etmiştir. Melik Salih'in veziri Mu'inuddin mescidin üzerine tablhane (saray mehterhanesi) yaptırmış ve İzzeddin'in kapatma uyarılarını dikkate almamıştır. Bunun üzerine İzzeddin yanına aldığı birkaç adamla tablhane yıkılmış, buna itiraz eden Muinuddin'inin adalet vasfını kaybettiğini ilan etmiş ve akabinde baş kadılık görevinden istifa etmiştir. Malik Salih İzzeddin'in kendisini kınamasından korktuğu için kendisini imam-hatiplik görevinden azletmiştir. İzzeddin, 660/1262 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.⁸⁴

1.2.3. Hanbeli Fakihler

a. İbn Kudame

Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (ö.620/1223), Eyyubiler döneminde bir çok alim yetiştirmekle tanınan İbn Kudame ailesindedir. 541/1147 tarihinde Nablus'a bağlı Cemâil köyünde doğmuştur. Bağdat, Dimaşk, Mekke başta olmak üzere birçok ilim merkezini dolaşmış fıkıh, usul, kelam, tefsir, hadis, dilbilim, feraiz, hesap ve astronomi alanlarında güçlü bir eğitim alarak çok sayıda eser vermiştir. Fıkıhta el-Muhtasaru'l-Hıraki'yi ezberlemiş ve Abdulkadir Geylanî'den tasavvuf hırkası giymiştir. Kendi döneminde içtihat seviyesine ulaştığı aktarılmıştır. İlimin yanında güzel ahlak, mürüvvet ve haya timsali olarak tarif edilen fakih İbn Kudame'nin evliyanın büyüklerini geride bıraktığı, ehli dünyadan makam ve mansıptan uzak durduğu, hasımlarına bile tebessümle karşılık verdiği, hayatını akli nakli alanlarda ilim, ders ve telifle adanmış aktarılmıştır. Zikir kullara ilham edilen en büyük nimettir. En faziletlisi ise kullara sirayet eden zikir olup ilim ve sünneti öğretmektir ki İbn Kudame bu vasfiyle temayüz etmiştir. el-Meliku'l-Muazzam Emevi camisinde Hanbelî mezhebi için bir ders halkası kurulmasını sağlayarak İbn Kudame'yi görevlendirmiştir. Otuza yakın eseri içinde Gazzali'nin

⁸² Not: Ebu Hafs Şihabüddin Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammüye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî, Filozof Sühreverdî'den farklı olarak Sühreverdîye tarikatının kurucusu büyük mutasavvıftır. Bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *Sühreverdî Şehabeddin*, DİA (Ankara: Tdv. Yay., 2010), c.38, s.40.

⁸³ Suyutî, Celaleddin (ö.911/1505), *Husnu'l-muhadara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, Thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, (Mısır: Dâru l-hyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, 1967), c.1, s.315.

⁸⁴ Basuguy, *Eyyubiler*, s.258.

Mustasfası'nın ihtisarı mahiyetinde *Ravzatu'n-Nâzır*, fûru alanda *el-Muğnî Şerhu Muhtasaru'l-Hırakî*, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, *el-'Umde fî Fıkhi'l-Hanbelî* fıkıh alanındaki eserlerindedir.⁸⁵

b. Muhammed el-Makdisi

Muhammed b. İbrahim b. Abdulvahid b. Ali b. Surûr el-Makdisî 603/1026 yılında Dımaşk'ta doğmuş, İbn Kudame'nin yanında fakih olmuştur. Bilahare Bağdat'a giderek orada fıkıh eğitimine devam etmiş, evlendikten sonra Mısır'a giderek vefatına kadar (660/1277) orada kalmıştır.⁸⁶ Meliku's-Salih tarafından Mısır'da Salihyye medresesine bağlı Saidu's-Su'eda hankahının yönetim başkanlığına getirilmiştir. Salihyye medresesi Hanbelî fıkıh bölümünde müderrisliğe atanan ve kadılık görevi verilen ilk Hanbelî fakihtir. Bir müddet kadı olarak çalıştıktan sonra kumpas sonucunda kadılıktan azledilerek iki yıl hapsedilmiştir. Kadı Takıyuddin Şebîb el-Harrânî'nin kardeşi, Makdisî'nin yanında kadı naibi olarak çalışmaktaydı ve Makdisi tarafından kadılıktan azledildi. Bunun üzerine kadı Şebîb, kadı Makdisî'nin Bağdat, Harran ve Şamlı tüccarların emanetlerine el koyduğu ve kendilerinden rüşvet aldığı şeklinde bir iftira atmıştır. Evine gizlice bu tüccarlara ait mallardan bırakmıştır. Şikâyet üzerine yapılan bir baskında bu mallar tespit edilince Makdisi hapse atılmıştır. Bilahare Şebîb, Makdisî'nin haşeviyeden olduğu şeklinde iftirayı sultana ulaştırmıştır. Bunun üzererine mahkeme kurulmuş ve şahitlerin çelişkili ifade vermesi üzerine Şebîb'in kumpas kurduğu tespit edilmiştir ve Şebib hapse atılmıştır. Makdisî ise serbest bırakılmış, Salihyye medresesinde fıkıh müderrisliği ve fetva görevine devam etmiştir.⁸⁷ Kadı Makdisi dünya malına, rüşvet, iltimas ve adam kayırmaya tenezzül etmeyen bir fakihtir. Döneminin fıkıh ve hadis otoritesi adalet abidesi, tasavvuf erbabı, velayet ve keramet sahibi bir fakih olarak tanınmıştır. Bu sebeple kadılık, tasavvıf hankah başkanlığı ve müderrislik görevlerine atanmıştır.⁸⁸

1.3. Eyyubiler Döneminin Fıkhi Özellikleri

Eyyubiler döneminin fıkhi özelliklerini siyasi iktidarın fıkıh mezheplerine yaklaşımı, fıkıh medreseleri, yetişen fakihler, okutulan fıkıh kitapları, itikadi, hukuki ve adli planda ön plana

⁸⁵ İbn Receb, Ebu'l-Ferec Zeynuddin (ö.795/1395), *ez-Zeyl 'ala tabakâti'l-Hanâbile*, Thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Usaymin, (Riyad: Mektebetu'l-'ubeykan, 2005), c.2, s.81-82, s.85; Zehebî, Şemseddin Muhammed (ö.748/1348), *Târihu'l-Islam ve vefayâtu'l-meşahiri ve'l-a'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-'arabî, 1987), c.44, s.487-488.

⁸⁶ İbn Receb, *Zeylu tabakâti'l-hanâbile*, s.1, s.301.

⁸⁷ Makrîzî, *es-Sulûk*, c.1, s.203.

⁸⁸ Basuguy, *Eyyubiler*, s.350.

çıkan mezhepler ekseninde yorumlanabilir. Bu çerçevede dönemin fıkhi özelliklerini maddeler halinde şöyle açıklanabilir:

1. Eyyubi sultanları fakihlere değer verme, fıkıh medreseleri kurma ve medreselere vakıf tahsis etme, Eş'ârî Şafii ekolüne mensup olmakla birlikte fıkıh mezhepleri arasında taassuptan uzak durma, hoşgörü ve birlik ortamını sağlama yönüyle temayüz etmiştir.

2. Bu dönemde batınî şii düşünceye karşı fıkıh mezheplerinden yararlanılmıştır. Fıkıh faaliyetleri batınî düşünceyi ortadan kaldırarak sünni düşünceyi yerleştirmek üzere ilmi faaliyetlerin merkezinde yer almıştır. Her bir fıkıh ekolüne tahsis edilen müstakil medreselerin yanı sıra birden fazla mezhebi bir arada okutan medreseler de kurulmuştur.

3. Mümkün oldukça dört mezhep sınırlarının dışına çıkılmamıştır.⁸⁹ Böylece “dört hak mezhep” anlayışı kurumsallaşmaya başlamış ve bu anlayış Memlukler döneminde kavramlaşarak daha somut bir forma kavuşmuştur.⁹⁰ Makrızî bu kavramın ilk defa Memluk sultanlarından Zahir Baybars tarafından ortaya atıldığını belirtmiştir. Memlukler döneminde dört mezhepten birine mensup olmayanların kadı, imam ve hatip olarak atanmayacağına ve dört mezhebin dışına çıkanların şahitliğinin geçersiz olduğuna dair fetva verilmiştir.⁹¹ “Dört hak mezhep” düşüncesi siyasi ve mezhepsel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım mezhep taassubu veya diğer sünni mezheplerin batıl olduğunu değil, o dönemde dört mezhebin dışında şii/batınî ekollerin bulunduğunu ve meşru görülmediklerini anlatmaktadır. Buna göre Eyyubiler döneminde dört fıkıh mezhebini şii düşünceye karşı bir araya getirmek üzere başlatılan ilmi ve kurumsal yaklaşım “dört hak mezhep” kavramıyla sonuçlanmıştır.

4. Fıkıh, hukuk ve yargı alanında Şafii hukuk ekolü esas alınmıştır. Dönemin adli teşkilatı kadılık, mezalim mahkemesi ve kazasker (kadı asker) mahkemesinden oluşmaktadır. Mezalim mahkemesine⁹² Eyyubi sultanları başkanlık yapmıştır. Kadı'l-Kudat'lık görevine sürekli Şafii fakihler atanmıştır.⁹³ Şii kadılar azledilirken bu göreve Şafii fakihler atanmıştır. Buna ek olarak Şam bölgesinde Hanefî fakihlerin, Mısırdaki ise Malikî fakihlerin kadı olarak görev yaptığı da olmuştur.⁹⁴ Nitekim el-Meliku's-Salih'in askeri davalara bakan kazaskeri Şemsettin

⁸⁹ Dündar, *Mısır Eyyubilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, s.171.

⁹⁰ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.213.

⁹¹ Makrızî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*, c.3, s.390; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, c.17, s.360; Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.213.

⁹² Mezalim mahkemesi, kadıların çözemediği veya davacının adaletle hükmedildiğine inanmadığı durumlarda başvurduğu bir üst temyiz mahkemesidir. En üst adli mercidir. Nureddin Zengi tarafından başlatılan Dâru'l-Adl'de (Adalet Sarayında) mezalim başkanlığı Eyyubi sultanları tarafından devam ettirilmiştir. (Basuguy, *Eyyubiler*, s.253, s.254.)

⁹³ “Kadı'l-Kudat” makamı Abbasilerden Fatımilere, onlardan Eyyubilere geçmiştir. İlk Kadı'l-Kudat İmam Ebu Yusuf'tur. (Basuguy, *Eyyubiler*, s.256).

⁹⁴ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.204.

el-Urmevi Hanefî bir fakihdir.⁹⁵ Selahaddin, batınlığın etkisinden dolayı Mısır'lı Şafîî âlimlerine yeterince güvenememiştir. Bu sebeple fıkıh medreselerine görevlendirdiği alimlerin büyük kısmını Şam bölgesinin ehli sünnet alimlerinden seçmiştir.⁹⁶ Eyyubilerin son dönemlerinde dört mezhebi bir arada okutan Salihîyye medresesinin kurulmasıyla birlikte, dört mezhebin tamamından kadılık görevine atamalar yapılmıştır.⁹⁷ Örneğin el-Meliku'n-Nasır, Şafîî fakih Tacuddin'i baş kadı yapmıştır. Ayrıca Ömer b. Hafs es-Subkî el-Malikî, Sadruddin Süleyman el-Hanefî, Muhammed b. Ömer el-Makdisi el-Hanbelî'den oluşan bir adalet komisyonu kurmuştur.⁹⁸ Mısır ve Dımaşk baş kadıları ise sürekli olarak Şafîî fakihlerden seçilmiştir.⁹⁹

5. Eyyubiler dönemi, Şafîî mezhebinin günümüze ulaşması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Moğol istilası neticesinde Şafîî fakihler sürgün edilmiştir. Şafîî mezhebi Fars, Horosan ve Maveraünnehir bölgelerinde varlığını kaybetme eşiğine gelmiştir. Şafîîlik, en güçlü kalelerinden biri olan Mısır'da ise Fatımîlerin şiiileştirme politikaları sebebiyle zayıflamıştır. Eyyubilerin Şafîî mezhebini esas alması, çok sayıda medrese kurması, kadı ve devlet adamlarının Şafîî fakihlerden atanması mezhebin güçlenmesinde ve günümüze ulaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁰⁰ Nitekim bu dönemde güçlenen Şafîî mezhebi Mısır, Şam ve Yemen topraklarına hâkim olmuştur. Aynı dönemde Malezya, Endonezya ve Srilanka gibi Uzakdoğu ülkeleri İslam diniyle Şafîî mezhebi üzerinden tanışmıştır. Bu durum mezhebin Mısır, Şam, Yemen ve Kudüs bölgelerinde güçlenerek uzak doğu ülkelerinde yayılmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁰¹

6. Şafîî mezhebinin esas alınması, bir diğer ifadeyle Şafîîliğin daha baskın olması mezhep taassubundan kaynaklanmamıştır. Abdülmecid Futûh Eyyubiler döneminde Şafîî mezhebinin baskın olmasının sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Sultanların Şafîî mezhebine mensup olması, Mısırda İmam Şafîî'nin geçmişten gelen etkisi, Nizamiye medreselerinin kurulmasından itibaren bu medreselerden mezun olan

⁹⁵ Kalkaşandi, Ebu Abbas Şihabeddin, (ö.821/1418), *Suhbu'l-a'sâfi sına'ati'l-inşa*, (Kahire: Dâru'l-kutubi'l-hidviyye, 1914) c.4, s.36. Basuguy, *Eyyubiler*, s.260.

⁹⁶ Azzam, *Salahuddin*, s.152.

⁹⁷ Basuguy, *Eyyubiler*, s.317.

⁹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, c.30, s.76.

⁹⁹ Basuguy, *Eyyubiler*, s.337.

¹⁰⁰ İbn Haldun, Velîyuddin Abdurrahman b. Muhammed (ö.808/1406), *el-Mukaddime*, Thk. Abdullah Muhammed Derviş, (Dımaşk: Daru Ya'rub, 2004), II, 189-190; Bkz. Muhittin Özdemir, *Selahaddin Eyyubi'nin Şafîî Mezhebinin Gelişimine Katkısı*, (Siirt: Uluslararası Selahaddin Eyyubî Sempozyumu, 23-25 Eylül 2016), s.597-598.

¹⁰¹ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünnî Faaliyetler*, 203; Bkz. Ali el-Kâf, Sekkâf, *Hadramevt 'abre erba'ate 'aşere karnen*, (Beyrut: Mektebetu Usame, 1410), s. 58; Christian Snouck Hurgronje, *Safahâtun min târihi Mekketi'l-mükerreme*, (Suud: Dâru'l-Melik Abdülaziz, 1419, c. 2, s. 541-542).

ilmi/kültürel sahaya yön veren âlimlerin çoğunlukla Şafii olması, gittikleri bölgelerde siyasi, idari ve hukuki görevleri üstlenmeleri bu dönemde Şafii mezhebinin daha etkili olmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim Eyyubiler döneminde Bahauddin İbn Şeddad, Kadı el-Fadıl ve İmad el-İsfehani gibi önde gelen devlet adamları Nizamiye mezunu olup Şafii mezhebine mensup fakihlerdi. Aynı durum Zengîler döneminde de görülmektedir. Nureddin Zengî Hanefî olmakla birlikte Kadı Kemal Şehrezûri ve İbn 'Asrun gibi devlet adamlarının büyük çoğunluğu Nizamiye mezunu Şafii mezhebine mensup fakihlerdir.¹⁰²

Fatımiler Sünniliği ortadan kaldırmak için başta Şafilik olmak üzere bütün fıkıh mezheplerini zayıflatmaya çalışmıştır. Zira fıkıh mezhepleri itikat alanında ehli sünnetin Selefi, Eş'ari veya Maturudi yorumuna bağlıdırlar. Fatımilerden önceki en güçlü mezhep Şafii mezhebiydi. Fatımi şiiiliğinin zayıflamasıyla birlikte Şafii mezhebi tekrar güçlenmiştir.¹⁰³ Şafii mezhebinin ön plana çıkmasının saiklerinden bir diğeri ise *Eyyubilerin Hanefî mezhebini esas alan Zengi devletine karşı siyasi, hukuki ve ilmi açıdan bağımsızlığı ispatlama arayışı* olarak açıklanmıştır.¹⁰⁴

7. Fıkıh mezheplerine karşı taassup yerine hoşgörü hâkimdir. el-Meliku'l-Muazzam İsa b. Adil dışında Eyyubi sultanlarının neredeyse tamamı hukuk, mezhep ve yargı alanlarında tamamen Şafii ekolüne mensuptur.¹⁰⁵ Selahaddin Eyyubî henüz Fatımiler'in veziri iken, Mısır kadılığına Şafii fakih Osman b. İsa b. Dırbas'ı atamıştır. Zamanla Mısır'ın tüm kadılarını Şafii fakihlerden seçmiştir.¹⁰⁶ Ancak bu dönemde her mezhebe ayrı bir medresenin tahsis edilmesi, dört mezhebi bir arada okutan medreselerin kurulması, Sultan Selahaddin'in Hanefi fikhını iyi derecede bilmesi, depremde zarar gören Hanefî ve Hanbeli medreselerini inşa ettirmesi fıkıh mezheplerine karşı hoşgörüden kaynaklanmıştır.¹⁰⁷ Eyyubiler dönemi bunun örnekleriyle doludur. Nitekim Eyyubî sultanlarından el-Meliku'l-Muazzam, Hanefî fakih el-Husayrî'den fıkıh öğrenmiş, evlatlarıyla birlikte Hanefî mezhebine sıkı bağlılığı ve bu alanda telif ettiği eserlerle tanınmıştır.

8. Fıkıh mezhepleri ortak bir çatı altında toplanmıştır. Büyük Selçuklu zamanında Eşari Şafii ekolün ağırlık kazanması, mezhepler arası birliği zayıflatmıştı. Eyyubiler döneminde de

¹⁰² Ebu Futûh, *et-Tarihu 's-siyasî ve 'l-fikrî*, s.244; Bkz. Taş, *Bahâuddîn İbn Şeddâd*, (ö.632/1234), s.2511.

¹⁰³ Nedvî, *Selahuddin el-Eyyubî*, s.68-69. (Fatımiler döneminde teravîh yasaklanmış, Muvatta tespit edilen bir şahıs ibret olması için darp edilerek şehirde dolaştırılmış, kuşluk namazı kılan on üç şahsın tutuklanarak üç gün gözaltına alındıktan sonra ibret olmaları için deve üzerinde şehirde teşhir edilmiş, levhiyat gayri meşru eğlenceler çoğalırken batını sapmalar artmıştır. (Bkz. Makrîzî, *el-Hitat ve 'l-âsâr*, c.1, s.241, s.254).

¹⁰⁴ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler 'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.202.

¹⁰⁵ Ebu Futûh, *et-Tarihu 's-siyasî ve 'l-fikrî*, s.244.

¹⁰⁶ Ebu Muhammed Takıyuddin Ahmed b. Ali (845/1442), *İttî 'âzu 'l-hunefâ bi ahbari 'l-eimmeti 'l-Fatımiyyîn el-hulefa*, Thk. Cemaluddin Şeyyal, (Kahire: Vezâretü'l-evkâf, 1996), c. 3, s. 319.

¹⁰⁷ İbn Şeddad, *en-Nevadiru 's-Sultaniyye*, s.167.

Eşari Şafii ekol en güçlü dönemlerinden birini yaşamıştır. Ancak bu durum diğer fıkıh mezheplerine karşı taassuba dönüşmemiştir. Tam aksine fıkıh mezhepleri şii düşünceye karşı güçlendirilmiş, ortak bir paydada aynı çatı altında buluşturulmuştur.¹⁰⁸ Devletin resmi mezhebi Şafii olduğundan ve hukuk alanında esas alındığından Şafii medreselerine daha fazla ağırlık verilmiştir.¹⁰⁹ Bununla birlikte Kahire’de Fazlıyye medresesi Maliki ve Şafii mezhebine tahsis edilmiştir. Böylece iki mezhep arasında geçmişte Mısır’da yaşanan çekişmelere mahal verilmemiştir. Halep Zahiriyye medresesi Hanefi ve Şafii mezhebine tahsis edilmiştir. Dımaşk’ta bu iki mezhep arasındaki çekişmeler önlenmiş ve giderilmiştir. Kahire’de Salihyye medresesi ise dört mezhebe tahsis edilmiştir.¹¹⁰

9. Eyyubiler döneminde fıkıh ekolleri kelim ve tasavvuf ile mezcedilmiştir. Mısır’da Sünni mezhebini ihya etme batınî/şii düşünceyi zayıflatma amacıyla İslam dünyasının dört bir yanından alim, fakih ve mutasavvıfların Mısır’da kurulan fıkıh ve tasavvuf merkezlerine toplanması sağlanmıştır. Buna finansman sağlamak üzere büyük ve zengin vakıflar tahsis edilmiştir.¹¹¹ Eyyubiler döneminde dinin itikadi, amel ve ahlak boyutlarında sünni mezhepler esas alınmıştır. İtikadi alanda Eş’ari ekol esas alınmıştır. Ameli planda Şafii ekolü esas alınırken her bir fıkıh mezhebine medreseler vakıflar tahsis edilmiş, bu medreseler nicelik ve nitelik bakımından güçlendirilmiştir. Manevi/ahlaki planda ise tasavvuf esas alınmış, hankahların sayısı oldukça arttırılmış ve tasavvufun birleştirici rolünden istifade edilmiştir.¹¹² Nitekim Kadiriyye, Sühreverdiyye, Şazeliyye ve Çeşdiyye tarikatları bu döneme damga vurmuştur. Fakihlerin birçoğu aynı zamanda tasavvufu iç içedir. Bu yönüyle fıkıh-tasavvuf, zahir ve batın dengesi kurulmuştur.

10. Eyyubiler döneminde fakihler birer devlet adamı olarak idari, siyasi, sosyal ve ilmi hayata yön vermişlerdir. Cihada teşvik ettikleri gibi bilfiil cihada katılmışlardır. Sultanlara siyasi danışmanlık yapmış ve tavsiyede bulunmuşlardır. Bahauddin İbn Şeddad, İsa el-Hakkârî, Şerefuddin İbn ‘Asrun, İzz b. Abdüsselam ve İbn Şas gibi fakihler bu kapsamda zikredilebilir.¹¹³ Buna bağlı olarak fıkıh merkezli bir siyaset anlayışı gelişmiştir.¹¹⁴ Bir diğer ifadeyle Eyyubi döneminde sünni fıkıh düşüncesi siyasi bir iradeye dönüşerek devlet bazında somut bir varlık kazanmış; ilmi, itikadi, hukuki, siyasi ve kültürel alanlarda hâkimiyet kurarak şii batını varlığına son vermiştir.

¹⁰⁸ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler’de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.253.

¹⁰⁹ Ebu Futûh, *et-Tarihu’s-siyasî ve’l-fikrî*, s.244.

¹¹⁰ Ebu Futûh, *et-Tarihu’s-siyasî ve’l-fikrî*, s.244.

¹¹¹ Makrîzî, *el-Mevâ’iz ve’l-i’tibâr*, c.2, s.415; Sallabî, *Salahuddin Eyyubî*, s.257.

¹¹² Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler’de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.254.

¹¹³ Ebu Futûh, *et-Tarihu’s-siyasî ve’l-fikrî*, s.255-256; Sallabî, *Salahuddin Eyyubî*, s.56-58, s.303, s.335.

¹¹⁴ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler’de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.253.

11. Siyasi birliği sağlamak için fıkhıtan yararlanılmıştır. Örneğin Selahaddin cuma namazlarının Ezher mescidinde kılınmasını yasaklamıştır. Bunun yerine el-Hâkim bi Emrillah mescidinde kılınmasını sağlamış ve bu uygulama Eyyubiler dönemi boyunca devam etmiştir.¹¹⁵ Nitekim Hanefi içtihadında cuma için sultan veya naibinin şarttır. Hanefi ve şafîlere göre ihtiyaç yoksa birden fazla mescitte cuma namazı kılmak caiz değildir. Bu açıdan cuma namazının ve hutbenin siyasi birliği sağlamaya matuf bir yönü bulunmaktadır.

12. Dört mezhebi bir araya getiren fıkıh medreseleri sayesinde karşılaştırmalı fıkıh alanında eserler telif edilmiştir.¹¹⁶ şafii fakih Osman b. İsa b. Dırbas'ın el-Mârânî'nin yirmi ciltlik *el-İstiksa li mezahibi'l-fukahâ* eseri, Hanefi fakih Alauddin Kâsânî'nin (ö.587/1191) *el-Bedâ'iu's-sina'î fi tertibi'ş-şerâ'î* eseri, Hanbelî fakih Muvaffakuddin İbn Kudame'nin (ö.620/1223) *el-Muğnî ve'ş-şerhu'l-kebîr 'ala metni'l-mukni'* isimli eserleri bu dönemde yazılmıştır.¹¹⁷ Aynı gelenek Eyyubilerden hemen sonra İmam Nevevî (ö.676/1277) tarafından da *el-Mecmu' fi şerhi'l-mühezzeb* isimli çalışmayla devam etmiştir.

13. Fıkıh düşüncesine, kelim ve felsefeden daha fazla önem verilmiştir. şeriatın zahirine aykırı felsefe ve mantık ilimlerine fırsat verilmemiştir. Selahaddin şeriate uygun felsefeyle uğraşan Abdullatif Bağdadî ve İbn Meymunu himaye etmiştir.¹¹⁸ Sühreverdi Maktûl (ö.587/1191) İslam öncesi fars ve yunan felsefesine dayanan bazı görüşlerinden dolayı fakihler tarafından tekfir edilirken, Selahaddin'in oğlu Zahir tarafından himaye edilmiştir. Filozofları yücelterek fakihleri küçümseyen Sühreverdi öfke patlamasına yol açınca fakihler tarafından ablukaya alınmış ve nubuvvet konusundaki görüşleri sorgulanmıştır. Görüşlerinden nubuvvet sonlanmasına rağmen peygamber gelebileceği anlaşılmıştır. Fakihler Sühreverdi'nin itikada aykırı görüşlerini mektup yoluyla Sultan Selahaddin'e arz etmiştir. Sühreverdi'nin Melik Zahirin itikadını bozacağını, kendisini yoldan çıkaracağını ve ümmeti ifsat edeceğini haber vermişlerdir.¹¹⁹ Sultan Selahaddin'in haçlılara karşı halkın desteği için fakihlere ihtiyaç duyduğu ve fakihlerin baskısından dolayı Zahir'den Sühreverdi'yi idam etmesini talep ettiği aktarılmıştır.¹²⁰ Ancak konunun sadece fakihlerin baskısıyla izah edilemeyeceğini düşünmekteyiz. Sühreverdi'nin işrak felsefesi fakihler tarafından batınî bir sapma olarak

¹¹⁵ Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibar*, c.2, s.275; Ebu Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî*, s.231.

¹¹⁶ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.212.

¹¹⁷ Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.212.

¹¹⁸ Kıftî, Ebu Hasan Cemaleddin (ö.646/1248), *İhbaru'l-ulema bi ahbari'l-hukema*, Thk. İbrahim şemseddin, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2005), s.239, Bkz. Basuguy, *Eyyubiler*, s.388.

¹¹⁹ İlhan Kutluer, *Sühreverdi Maktûl*, (Ankara: TDV Yay., 2010), c.38, s.38-40. Filozof Sühreverdi'nin tam adı: "Ebü'l-Fütûh şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdi el-Maktûl" dür.

¹²⁰ İbn Ebi 'Usaybia, Ahmed b. Kasım (ö.630/1233), *'Uyûnu'l-enbâ fi tabakâti'l-etibba*, Thk. Nizar Rıza, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-hayat), Beyrut, tsz., s.642; Basuguy, *Eyyubiler*, s.389.

itikada aykırı görülmüş ve Sultan Selahaddin bu konuda ikna olmuştur. Eş'ari Şafii geleneğine sıkıca bağlı olan Sultan Selahaddin Fatımilerden kalma batınlık sapmasını ortadan kaldırmaya azmetmiştir.

el-Meliku'l-Muazzam kelim, fıkıh usulü, felsefe ve mantık bilimleri alanında temayüz eden Amidî'yi Mısır'a davet etmiştir. Bilahare kendisini Dımaşk medresesine müderris olarak tayin etmiştir.¹²¹ Seyfuddin Amidi Mısır'da kelim, felsefe ve mantık ilimlerine ağırlık verdiğiinden fakihler tarafından sapıklıkla itham edilerek dışlanmıştır. Hatta kanının helal olduğu türünden bir fetva çıkartılmıştır.¹²² Bunun üzerine Amidî Mısır'dan gizlice Şam'a oradan Hama'ya kaçmak zorunda kalmış ve bilahare Dımaşk'a giderek orada vefat etmiştir.¹²³ Bu dönemde Fatımi şii/batınlılığının ifrat düzeyindeki sapmasına karşı, âlimler arasında fıkıh merkezli ve kimi zaman genelleme hatasına dönüşen Eş'ari bir tepki ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan haset faktörü yabana atılacak cinsten değildir. Nitekim Amidi usuluddin alanında Eş'ari düşüncenin büyük savunucularındandır. Aynı zamanda büyük bir usulcü olan Amidî'nin usul yaklaşımı kelim, felsefe, mantık ve dilbilimle yoğrulmuştur. Onun usul alanındaki yaklaşımını tam olarak anlamak, zikredilen ilimlere vakıf olmayı gerektirmektedir.

14. Hanbelî mezhebine itikadi görüşlerinden dolayı mesafeli durulmuştur. Ancak zamanla Hanbelî ekolünün de diğer fıkıh mezhepleriyle kaynaşması sağlanmıştır. Hatta el-Mel'ku'l-Adil bazı Hanbelîlere bidat ehli vasfını vermiş ve yanlışlarından dolayı kendilerini tazir cezasına çarptırmıştır.¹²⁴ Hanbeli ekolü itikadi gerekçelerden dolayı Eş'arilere karşı olumsuz ve dışlayıcı bir yaklaşım içindedir. Siyasi iktidarın resmi mezhebi ise Eşari ve Şafii ekoldür. Bu sebeple itikatta Eş'ari olan fakihler de Hanbelîlere karşı olumsuz bir tutum içinde olmuştur.¹²⁵ Eyyubiler döneminde daha çok Şafii, Malikî ve Hanefî mezhepleri desteklenmiştir. Bununla birlikte Hanbelîlere fakihlere bir iki medrese tahsis edilmiştir. Dönemin sonlarına doğru ise Hanbeliler dâhil dört mezhep aynı çatı altında bir araya getirilmiştir.

15. Dönem itibarıyla Şafii fakihler arasında İmam Şafiînin kitaplarına ek olarak Müzenî'nin *el-Muhtasarü'l-müzenî*, Şîrâzî'nin *et-Tenbih fî furui'l-fıkhi's-Şafiiyye* ve İmam Gazzâlî'nin *el-Veciz* isimli eserleri revaçtaydı.¹²⁶ Hanefî fakihler arasında İmam Muhammed'in (ö.189/804) *el-Cami'ul-kebîr* eseri, Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin

¹²¹ Basuguy, *Eyyubiler*, s.388; Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.230.

¹²² İbn Hallikan, *Ve Feyâtu'l-a'yan ve enbâi'z-zaman*, c.3, s.293; Basuguy, *Eyyubiler*, s.389.

¹²³ Zirikli, *A'lâm*, c.4, s.332; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), s.348-349; Dünder, *Mısır Eyyubilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, s.171.

¹²⁴ Bkz. Subkî, *Tabakâtu's-şafiiyye*, c. 8, s. 230.

¹²⁵ Bkz. Baran, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*, s.216.

¹²⁶ Ramazan Şeşen, *Salâhaddin-i Eyyubi ve Devri*, (İstanbul: İsar Vakfı, 2000) s. 431.

(ö.428/1036) *Muhtasaru'l-Kudûrî* eseri, Burhaneddin Merğımanî'nin (ö.593/1196) *el-Hidaye* eseri önemli bir yere sahiptir.¹²⁷ Malikî fakihler arasında İmam Malik'in (ö.179/975) *el-Müdevvene*, Abdullah b. Ebi Zeyd el-Kayravânî'nin *er-Risale* isimli eseri yaygındır.¹²⁸

SONUÇ

Eyyubiler döneminde kurulan genel medreseler, fıkıh medreseleri ve hankahlar sayesinde ehlisünnet düşüncesi fıkıh, kelim ve tasavvuf birlikteliğini sağlayarak siyasi bir iktidara dönüşmüş ve şii batını ekolü ortadan kaldırmıştır. Bu açıdan Eyyubiler dönemi günümüze kadar uzanan süreçte önemli bir dönüm noktasıdır. İtikadi alanda Eş'arî düşüncenin, ameli alanda dört mezhebin, manevi alanda tasavvufun batını sapmaya galebe ettiği bir dönemdir. İman, amel ve ihsan açısından İslam düşüncesi önce kendi içinde ortak bir çatı altında buluşarak İslam dünyasının önce kendi içinde galibiyet kazanırken, bilahare dış düşmana karşı galibiyet elde etmektedir. Dört hak mezhep anlayışının temellerinin atıldığı bu dönemde fıkıh sahasında taklit yaygındır. Ancak bununla birlikte içtihat seviyesine ulaşarak kendi içtihadıyla hüküm veren fakihler de bulunmaktadır. İzz b. Abdusselam, İbn Kudame bunun örneklerindedir. Bu sebeple hicri dördüncü asırdan sonra içtihat faaliyetinin durduğu görüşünü yanlışlayan örnekler de bulunmaktadır. Eyyubiler dönemi mezhepler arasında taassup yerine hoşgörü daha ağır bastığı bir dönemdir. Şafii mezhebinin günümüze ulaşması bakımından önemli bir süreçtir. Dönem itibarıyla fıkıh, hukuk ve yargı alanında Şafî mezhebi esas alınırken Hanefi, Malikî ve Hanbelî mezhepleri de güçlendirilmiş, ortak bir paydada buluşturulmuştur. Bu durum karşılaştırmalı fıkıh çalışmalarının güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Genel anlamda ilmin, özelde ise fıkıhın gelişmesi güçlenmesi bakımından siyasi ekonomik destek büyük bir önem arz etmektedir. Fıkıh ibadetler alanının yanı sıra idari, siyasi, adli, ekonomik ve kültürel ilişkilerin tamamını kuşatan bir hukuk sistemidir. Bu sistem Selahaddin'in adaletiyle somut bir varlık kazanarak varlığını ispatlamıştır. Dört fıkıh mezhebinin ilmi, ameli ve fikri açıdan bir arada barış ve hoşgörü içinde yaşaması imkân dâhilindedir. Fıkıh mezhepleri arasında anlaşmazlık olarak zannedilen birçok çatışmanın ameli olmaktan ziyade itikadi bir anlaşmazlıktan kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü fıkıh mezhepleri arasındaki ameli içtihadî konularda her mezhep için genel geçer bir kesinlikten bahsetmek zordur. Ancak itikadi konularda kesinlik esas alındığından içtihat yoluyla hataya

¹²⁷ Şeşen, *Salâhaddin-i Eyyubi ve Devri*, s. 431.

¹²⁸ Hasan Abdulcelil, *el-Medâris*, 65-66; Ayrıca Bkz. Basuguy, *Selahaddin Eyyubi Devrinde İlmi Faaliyetler*, 42.

düşmenin mazur görülebilir bir tarafı genellikle söz konusu değildir. Eyyubiler döneminin fikhi yönünün geniş bir araştırmayla analiz edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülcelil, Hasan, *el-Medâris fî Beyti'l-Makdis fi'l-'asreyn el-Eyyûbî ve'l-Memlûkî ve devruhâ fi'l-Hareketi'l-Fikriyye*. Ammân: Mektebetu Aksâ, 1981.
- Apaydın, Yunus, *İbn Abdisselam*, DİA. Ankara: TDV Yay., 1999.
- Azzam, Abdurrahman, *Salahuddin ve i'adetu ihyai'l-mezhebi's-sunnî*. Katar: Dâru Blomsbury, 2012.
- Baran, İlhan, *Büyük Selçuklu ve Eyyubiler'de Siyaset Eksenli Sünni Faaliyetler*. Diyarbakır: Basılmamış Doktora Tezi, 2017.
- Basuguy, Bedrettin, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi: Eyyubiler*. İstanbul: Siyer Yay., 2017.
- Basuguy, Bedrettin, *Selahaddin Eyyubi Devrinde İlmi Faaliyetler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Bedevî, Abdulmecid Ebu'l-Futûh, *et-Tarihu's-siyasî ve'l-fikrî li'l-mezhebi's-sunniyyi fi'l-meşriki'l-İslamiyyi mine'l-karni'l-hamis hatta sukûti Bağdâd*. Mansura: Daru'l-vefâ, 1988.
- Betûsî, Muhammed Recep, *Salahuddin kahiru'l-'udvanis'-salîbî*. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1998.
- Christian Snouck Hurgronje, *Safahâtun min târihi Mekketi'l-mükerreme*. Suud: Dâru'l-Melik Abdülaziz, 1419
- Dündar, Mahmut, *Mısır Eyyubilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Erzurum: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2014.
- Ebu Muhammed, Takıyuddin Ahmed b. Ali (845/1442), *İtti'âzu'l-hunefâ bi ahbari'l-eimmeti'l-Fatımiyyîn el-hulefa*, Thk. Cemaluddin Şeyyal. Kahire: Vezâretu'l-evkâf, 1996.
- İbnu'l-'Adîm, *BuğyetU't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Daru'l-Fıkr, Tsz..
- İbn Ebi 'Usaybi'a, Ahmed b. Kasım (ö.630/1233), *'Uyûnu'l-enbâ fî tabakâti'l-etıbbâ*, Thk. Nizar Rıza. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-hayat, tsz.
- İbn Haldun, Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed (ö.808/1406), *el-Mukaddime*, Thk. Abdullah Muhammed Derviş. Dımaşk: Daru Ya'rub, 2004.

- İbn Haldun, Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed (ö.808/1406), *Târihu İbn Haldun*, Thk. Halil Şehade. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 2000.
- İbn Hallikan, Ebu'l-‘Abbas Şemseddin (ö.681/1282), *Vefeyâtu'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zaman*, Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-sadr, 1968.
- İbn Ferhûn, Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed el-Malikî (ö.730/1396), *Dîbacu'l-Müzheb fi Ma'rifeti A'yâni Ulemai'l Mezheb*, Thk. Muhammed Ahmedî. Kahire: Daru't-Turâs, 1415.
- İbn Kadî Şuhbe, Ebubekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö.851/1448), *Tabakâtu's-şafi'iyye*, Thk. Hafız Abdulalim Han. Beyrut: 'Alemlü'l-kutub, 1407.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail (ö.774), *el-Bidaye ve'n-nihaye*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1986.
- İbn Receb, Ebu'l-Ferec Zeynuddin (ö.795/1395), *ez-Zeyl 'ala tabakâti'l-Hanâbile*, Thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Usaymin. Riyad: Mektebetu'l-'ubeykan, 2005.
- İbn Şeddâd, Ebu'l-Mehâsin Behâuddin (ö.632/1232), *en-Nevâdiru's-sultaniyye ve'l-mehâsinu'l-Yûsufiyye*. Kahire: Mektebetu'l-hancî, 1375.
- İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemaleddin (ö.874/1470), *en-Nucûmu'z-zâhire fi mulûki Mısr ve'l-Kahire*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1913.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzeddin (ö.630/1233), *el-Kâmil fi't-târih*, Thk. Muhammed Yusuf ed-Dekâke. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2003.
- İlhan Kutluer, *Sühreverdi Maktûl*. Ankara: TDV Yay., 2010.
- Kalkaşandi, Ebu Abbas Şihabeddin, (ö.821/1418), *Suhbu'l-a'şâ fi sina'ati'l-inşa*. Kahire: Dâru'l-kutubi'l-hidviyye, 1914.
- Kehhâle, Ömer, *Mu'cemu'l-Müellifîn*. Beyrut, Daru İhyai't-Turâsi'l'arabî, 1957.
- Kıfî, Ebu Hasan Cemaleddin (ö.646/1248), *İhbaru'l-'ulema bi ahbari'l-hukema*, Thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Kuraşî, Ebu Muhammed Muhyiddin, (ö.775/1373), *el-Cevâhiru'l-mudîyye fi tabakati'l-hanefiyye*. Karataşi: Mîr Muhammed Kutubhane, Tsz.
- Makrîzî, Takıyuddin Ahmed (ö.845), *es-Sulûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1997.
- Makrîzî, Takıyuddin Ahmed (ö.845/1142), *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr fi zikri'l-hıttati ve'l-âsâr*, Thk. Muhammed Zeynuhum, Medihatu'ş-Şerkavî. Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1998.
- Na'îmî, Abdulkadir b. Muhammed (ö.927), *ed-Dâris fi tarihi'l-medâris*, Thk. İbrahim Şemsuddin. Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1990.

- Nedvî, Ebu'l-Hasan 'Ali, *Selahuddin el-Eyyubî el-bettâlu'n-nâsıru lidinillah*. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2015.
- Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdulvahab (ö.733/1133), *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*. Beyrut: Dâru'l-kutubil'İlmiyye, 2004.
- Özdemir, Muhittin, *Selahaddin Eyyubi'nin Şafîi Mezhebinin Gelişimine Katkısı*. Siirt: Uluslararası Selahaddin Eyyubî Sempozyumu, 23-25 Eylül 2016.
- Ruveyde Fadl Ahmed, *el-Medresetu's-salahiyyetu fî'l-Kuds*. Nablus: Cami'atu'n-Necâh el-Vataniyye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Said İsmail Ali, *Me'âhidü't-terbiyeti'l-İslâmiyye*. Kahire: 1986.
- Sallabî, Ali Muhammed, *Salahuddin Eyyubî ve cuhuduhu fî'l-kadai 'ala'd-devleti'l-Fatimiyyeti ve tahrîri Beyti'l-Makdis*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2008.
- Sallabî, Muhammed Ali, *Sultanu'l-'ulema ve bai'u'l-umerâ: Şeyh İzzuddin b. Abdisselam*. Beyrut, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Tsz.
- Sekkâf, Ali el-Kâf, , *Hadramevt 'abre erba'ate 'aşere karnen*. Beyrut: Mektebetu Usame, 1410.
- Sellam, Eymen Şâhîn, *el-Medârisu'l-İslamiyye fî Mısır fî'l-'asri'l-Eyyubî ve devruhâ fî neşri'l-mezhebi's-sünnî*. Tanta: Câmî'atu Tantâ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999).
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebu Muzaffer (654/1256), *Mirâtü'z-Zemân fî tevarîhi'l-a'yân*, Thk. İbrahim Zeybak. Dımaşk: Dâru Risâleti'l-'alemiyye, 2013.
- Subkî, Tacuddin Abdulvahhab b. Ali b. Abdulkafi (771), *Tabakatu's-Şafîiyye*. Kahire: Dâru İhyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, tsz.
- Suyufî, Celaleddin (ö.911/1505), *Husnu'l-muhadara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, Thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim. Mısır: Dâru İhyai'l-kutubi'l-'arabiyye, 1967.
- Şeşen, Ramazan, *Salâhaddin-i Eyyubi ve Devri*. İstanbul: İsar Vakfı, 2000.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Takkûs, Muhammed Suheyl, *Târihu Eyyubiyyîn fî Mısır ve Biladi's-Şam ve İklîmi'l-Cezire*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2008.
- Taş, Aydın, *Selahaddîn Eyyübî Döneminde Fakih Bir Devlet Adamı: Bahâuddîn İbn Şeddâd*. Elazığ: Assoscongress, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 13-15 Ekim, 2016.
- Yılmaz, Harun, *Eyyubi Dönemi Beytu'l-Makdis Medreseleri: Kuruluş ve Fonksiyon*. Journal of Islamicjerusalem Studies, 2018, 18: (1-14).
- Yılmaz, Kamil, *Sühreverdi Şehabeddin, DİA* (Ankara: Tdv. Yay., 2010).

- Yûnînî, Kutbeddin Musa (ö.726/1326), *Zeylu mir'âti'z-zaman*. (Haydarabad: Dairetu ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1954.
- Yüksel, Emrullah, *Âmidî*, DİA. Ankara: TDV Yay., 1991.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed (ö.748/1348), *Târihu'l-İslam ve vefayâtu'l-meşahiri ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-'arabî, 1987.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö.748/1348), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Thk. Şuayb Arnavut. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zîrikli, Hayreddin b. Mahmud (ö.1396), *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-'ilmi li'l-melâyîn, 2002.